

21. HISTORICKOGEOGRAFICKÁ KONFERENCE

OHROŽENÉ KRAJINY

29. LEDNA 2025, PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA UK, ALBERTOV 6, PRAHA 2

VELKÁ GEOLOGICKÁ POSLUCHÁRNA

SEZNAM PŘÍSPĚVKŮ

Antropogenní ohrožení kulturní krajiny

prof. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

FSv ČVUT, Katedra urbanismu a územního plánování

Kulturní krajina v ČR čelí mnohým výzvám, které ohrožují její hodnoty. Řada zásahů bezprecedentních rozměrů ohrožuje její obraz i celkový charakter, přičemž některé z těchto excesivních zásahů mají i silnou politickou a legislativní podporu. Jedná se například o různé druhy obnovitelných druhů energie, tj. VTE a FVE, dále VRT či velké silniční stavby (dálnice, rychlostní silnice, přeložky, obchvaty). Další zásahy do krajinné struktury představuje povrchová těžba nerostných surovin (lomy, pískovny, cihelny ad.) vč. Rekultivace, vodní díla (vodní nádrže, kanály, protipovodňová opatření) či plošně rozsáhlé zastavitelné plochy pro bydlení (suburbanizace, urban sprawl), průmysl, obchod či skladování. Vedle intenzifikace využití území ohrožuje kulturní krajinu i její periferizace, degradace území, opouštění území, extenzifikace využití vč. Brownfields, blackfields ad. Či paradoxně i nové formy zemědělství (agrovoltaika, intenzivní sady, plantáže energetických dřevin, agroforestry ad.)

Ohrožená krajina pohledem 19. století

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice

Ohrožuje krajina člověka nebo člověk krajinu? V průběhu dlouhého 19. století se ve střední Evropě názor na tento problém měnil. Člověk pozvolna opouštěl roli oběti a stával se pachatelem. Z ohrožovaného se stal tím, kdo vítězí. Nebo ohrožuje?

Ohrožená krajina na příkladu všenorské villegiatury

PhDr. Ing. Stanislav Svoboda, Ph.D. – Kateřina Samojská
Ministerstvo kultury – Národní památkový ústav

Příspěvek se zaměřuje na proměnu venkovské kulturní krajiny v urbanistický soubor pro letní a víkendové zázemí pražské honorace. Na začátku stál všenorský (podnikatel) Jan Nolč, který v povodí Berounky nechal v roce 1874 postavit první vilu pro letní hosty. Následoval rychlý rozvoj villegiatury včetně nezbytné infrastruktury. Výborné železniční spojení bylo příčinou, proč se území od Malé Chuchle přes Všenory po Řevnice stalo jednou z nejvýznamnějších rekreačních krajin. Na přelomu století se rozmáhající zájem o zdravý životní styl a snaha po reprezentaci postaraly o proměnu kdysi prosté zemědělsko-lesnické krajiny v architektonicky a urbanisticky hodnotné celky. Zásadní vliv na tom měli osvícení investoři a jejich projektanti. Politicko-společenské proměny po roce 1948 a 1989 již nezohledňovaly nově nabytých hodnot a v utilitárním duchu, a z nedostatku zdrojů, zapříčinily pozvolný úpadek. Cílem příspěvku je poukázat na dochované kvality a umožnit jejich uchování pro budoucí generace.

Zmeny kultúrnej krajiny Mlynkov (Peštianska župa, Maďarsko): požehnanie alebo ohrozenie?

prof. RNDr. Mgr. Peter Chrastina, Ph.D.
Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave

Územie obce Mlynky (maď. Pilisszentkereszt) v Peštianskej župe v Maďarsku je charakteristické zachovanými plochami historickej kultúrnej krajiny, ktoré vznikli alebo boli modifikované predovšetkým činnosťou slovenských kolonistov od polovice 18. storočia. Vývoj land use skúmaného územia ukazuje, že v minulosti dochádzalo v horskej a podhorskej krajine Mlynkov k postupnému pustnutiu a zalesňovaniu intenzívne využívaných plôch polí a vinohradov. Extrémny nárast výmery sociálnych úhorov, nelesnej drevinovej vegetácie a plôch lesa je charakteristický najmä po vyhlásení NP Dunaj – Ipeľ v roku 1997. Sú tieto zmeny kultúrnej krajiny Mlynkov historickou anomáliou alebo sa opakujú? Sú teda požehnaním alebo limitujú (ohrozujú) konkrétne aktivity človeka v miestnej krajine?

Geodatabáze RUR. Evidence reliktní těžby v ohrožené krajině Severočeské hnědouhelné pánve

Mgr. Monika Stará, Ph.D. – Mgr. Michal Horáček

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta, Centrum pro dokumentaci a digitalizaci kulturního dědictví

Krajina Severočeské hnědouhelné pánve prošla v uplynulých desetiletích plošnou proměnou způsobenou zejména povrchovou těžbou hnědého uhlí. Objekty související s těžbou dnes spoluutváří charakter území a vnímáme je jako součást průmyslového dědictví. Vzniká tak nová ohrožená krajina, neboť i ony v současnosti často podléhají demolicím nebo nevhodným úpravám.

Relikty těžby upomínají nejen na dobu exploatace krajiny v 2. polovině 20. století, ale často dokumentují více než stoletou historii dobývání uhlí. Nejedná se přitom jen o zařízení dolů, ale i další stavby (dopravní infrastruktura, zázemí pro zaměstnance ad.).

Projekt RUR, jehož nositelem je UJEP, cílí na vytváření udržitelných mechanismů pro systematickou transformaci regionu zasaženého těžbou. Příspěvek představí jeden z jeho výstupů. Tím je geodatabáze, která sledované objekty a areály eviduje a v mapové aplikaci zobrazí ve vzájemných vazbách. Zároveň slouží k identifikaci jejich hodnot, stavu dochování a možnosti nového využití.

Krajina uhelných pánví severozápadních Čech na příkladu velkolomu ČSA

Ing. Arch. Mario Barra – doc. Ing. arch. Tomáš Efler

Ústav památkové péče FA ČVUT v Praze

Velkolom ČSA, nacházející se na úpatí Krušných hor v rámci severočeské hnědouhelné Mostecké pánve, v důsledku začínající rekultivace postupně ztrácí tvář takzvané měsíční krajiny. Ta zde vznikla především v 50.-80. letech 20. století jako následek intenzivní povrchové těžby, která svým rozšiřováním zlikvidovala devět sídel a spolu s nimi i obhospodařovanou kulturní krajinu, jejíž historii lze sledovat mnoho staletí nazpět. Obyvatele území vystřídal těžební stroje včetně monumentálního rypadla RK5000, jež vytvářely pochmurné, avšak svým příběhem zároveň i jedinečné území. Cílem příspěvku je představit účastníkům konference území velkolomu ČSA v průřezu času, nejen z pohledu jeho dosavadního vývoje a proměny. Nastíněny budou také aktuální plány na revitalizaci území po ukončení povrchové těžby, plánované v letech 2025-26, včetně alternativních úvah nad částečným návratem k historické podobě regionu, které byly v červnu 2024 prezentovány jako součásti diplomové práce na FA ČVUT v Praze.

Pojítka s krajinou před těžbou. Transferované objekty a možnosti jejich navrácení do krajiny

Mgr. Vilém Záborský, Ph.D. - Mgr. Veronika Chalupová - Mgr. Martin Dolejš, Ph.D.
Katedra historie, FF UJEP v Ústí nad Labem – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta, Centrum pro dokumentaci a digitalizaci kulturního dědictví – Katedra geografie, PŘF UJEP v Ústí nad Labem

Krajinu Podkrušnohoří zasáhla v minulém století výrazným způsobem těžba hnědého uhlí. Ta byla příčinou zmizení celé kulturní vrstvy v podobě zániku množství obcí. Jediným hmotným dokladem jejich existence je často jen množství transferovaných objektů. Jejich aktuální umístění jim dává jiný význam a navíc výrazně ovlivňují krajinný ráz. Přestože rámec související s jejich dlouhodobou existencí v původním místě mizí, tak tyto objekty zůstávají pojítky s krajinou minulou. Krajina je rekultivována a zatímco v případě vytváření přírodních složek krajiny se uplatňuje řada postupů, tak v případě kulturní složky je to problém. Klademe otázku, do jaké míry je možné „navracet“ přenesené objekty. Vedle toho diskutujeme, zdali mohou reprezentovat paměť původního místa a zároveň být funkčními prvky v krajině. Cílem příspěvku je na příkladu vybraných objektů poukázat na jejich uplatnění v rámci krajinného plánování a při vzniku scénářů a rekonstrukční geovizualizací hmotného stavebního dědictví.

Krajina jako adoptované dědictví: zaniklá sídla v pohraničí Česka a jejich role v paměti regionu v pohraničí Česka a jejich role v paměti regionu

RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D.
Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta

V období po skončení druhé světové války proběhla v českém pohraničí z různých důvodů významné změny prostředí a společnosti. V důsledku toho lze rozpoznat dva hlavní rysy, které definují současnou krajinu pohraničí: absenci kontinuity v obdělávání, identitě a tradici; pokračující pokusy o revitalizaci a rostoucí zájem o minulost zdejších míst a komunit. Součástí tohoto procesu jsou i různé způsoby připomínání mnoha sídel zaniklých v průběhu 2. poloviny 20. století. Místa zaniklých sídel i nadále přitahují pozornost díky hmotným pozůstatkům nebo se stala součástí kultury vzpomínání, jsou vnímána a interpretována jako součást dědictví různorodých aktérů a komunit. S důrazem na oblast česko-německého příhraničí se proto prezentace zaměřuje na diskuzi významu místní krajiny a pozůstatků zaniklých sídel jako adoptovaného dědictví. Jakou funkci dnes plní místa zaniklých sídel? Jakou roli mají tato místa při utváření paměti místní krajiny? Jak, kým a proč jsou připomínána?

Živelní pohromy v minulosti: dopady na krajinu, reakce společnosti a budoucí možné směřování výzkumu

Mgr. Lukáš Dolák, Ph.D.
Masarykova univerzita

Dopady živelních pohrom lze hodnotit jako výsledek interakce mezi hydrologickými a meteorologickými faktory, zákonitostmi přírody a lidskou společností. K analýze dopadů živelních pohrom v českých zemích od 17. století je možné využít řadu dokumentárních pramenů, jakož i sekundárních zdrojů nebo proxy dat. Jedněmi z nejčastěji postižených odvětví bývalo v minulosti zemědělství a lesnictví. Např. silné vichřice, dlouhé epizody sucha nebo časné mrazy působily vážné škody v lesích, které měly za následek nejen změnu ve využití krajiny, ale i socioekonomické problémy zasažených obyvatel. Vůči těmto dopadům se lidé, jakož i vrchnost, snažili bránit prostřednictvím rozličných mitigačních a adaptačních opatření. Tento příspěvek si proto klade mimo jiné za cíl přispět k lepšímu pochopení dopadů živelních pohrom na krajinu a obyvatelstvo v minulosti českých zemí a podhalit, jakým způsobem naši předkové na tyto následky reagovali.

Historické kulturní krajiny Jihomoravského kraje a jejich ohrožení přírodními riziky

Zuzana Fialová – doc. dr. Ing. Alena Salašová
Mendelova univerzita v Brně/Ústav plánování krajiny

Historické kulturní krajiny jsou nezastupitelnou součástí přírodního a kulturního dědictví. Správná identifikace a interpretace hodnot a znaků historických kulturních krajin a rizik, která je ohrožují, jsou předpokladem pro nastavení vhodného managementu krajiny a zvážení možných ochranných režimů. Příspěvek představuje dílčí výsledek výzkumného projektu NAKI III "Historická kulturní krajina v ohrožení a její vize v kontextu soudobých proměn". Tento výsledek zahrnoval vytvoření prostorové databáze jednotek historických kulturních krajin na území Jihomoravského kraje, výběr vhodných indikátorů pro vyhodnocení rizik sucha a záplav, zonaci těchto indikátorů pro tři scénáře klimatické změny a interpretaci překryvu vrstev přírodních rizik s databází. Data byla zpracována do formátu interaktivní mapy tak, aby byla snadno dostupná obcím i veřejnosti. Získané výsledky mohou sloužit nejen jako podklad pro památkovou péči, ale také pro nástroje územního plánování.

Ústup budního hospodářství v Krkonoších a Hrubém Jeseníku od poloviny 20. století do současnosti – výsledky analýzy

Mgr. Tomáš Hejda – doc. RNDr. Lucie Kupková, Ph.D.
Přírodovědecká fakulta, UK, Praha

Budní hospodářství jako specifický druh obhospodařování zemědělské krajiny se prosadilo v mnoha evropských pohořích, včetně Krkonoš a Hrubého Jeseníku a ovlivnil land use/cover krajiny. Bouřlivé události v polovině 20. století tento vývoj rychle ukončily a způsobily výrazné krajinné změny.

Cílem naší studie je zhodnotit změny krajinného pokryvu od roku 1936/1946 do roku 2021, sekundární sukcesí a hybné síly změn po úpadku budního hospodářství. Použili jsme metody dálkového průzkumu Země a terénní výzkum (dendrochronologie a srovnávací fotografie).

Zdokumentovali jsme proces sukcese, ke kterému došlo téměř okamžitě po ukončení hospodaření, vrcholící asi o 10–20 let později, s dřívějším začátkem v Hrubém Jeseníku.

Největšími změnami byl úbytek travních porostů o 62–64 % a nárůst lesní plochy o 33–40 % pro obě sledované oblasti. Opouštění půdy je hlavním důsledkem zásadních politických hybných sil (odsunu německy mluvícího obyvatelstva) v Krkonoších a Hrubém Jeseníku.

Veda Nahlas. Boj za záchranu Západných Tatier - Roháčov v normalizačnom Československu.

Mgr. Michal Ďurčo, Ph.D.
Historický ústav Slovenskej akadémie vied v.v.i.

Z cestovného ruchu vo Vysokých Tatrách sa stal v priebehu 60. rokov generátor valutových príjmov. Zverejnenie plánov na prestavbu Západných Tatier – Roháčov spustilo vlnu odporu vo vedeckej komunite prírodovedcov. Tí si medzi prvými uvedomovali ohrozenie prírody, krajiny a nenapraviteľné škody, ktoré budú výstavbou napáchané. Centrom kritiky sa stala Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, kde zároveň existovala Základná organizácia Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny č. 2. Cieľom príspevku je predstaviť hlavné osobnosti diskurzu o záchranu Roháčov a lepšie pochopiť motiváciu ich konania aj mimo racionálneho vysoko odborného prístupu. Takto chceme lepšie vysvetliť špecifiká formovania počiatkov slovenského ochranárskeho hnutia v zmysle – od expertízy k aktivizmu.

Ohrožené krajiny letišť

PhDr. Vojtěch Hájek

Katedra dějin a didaktiky dějepisu, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Letiště se stalo součástí naší krajiny již na konci 1. světové války. Jejich velký rozmach nastává v meziválečném období, kdy je letectví, jak dopravní a vojenské, tak civilní podporováno cíleně státem. Dozvuky tohoto rozmachu se projevují ještě do počátku padesátých let, kdy dochází k prvnímu velkému rušení sportovních letišť a druhé na přelomu padesátých a šedesátých let dvacátého století. Situace se mění po roce 1989. Obnovila se část zaniklých letišť a aeroklubů. Postupně ale sílí tlak na omezení, popř. zastavení provozu na některých letištích. Na letištích Brno-Slatina nebo Holešov vznikly průmyslové zóny. Před tímto koncem bylo nakonec uchráněno letiště Plzeň-Líně. Letiště v blízkosti městských aglomerací se také potýkají s developerským tlakem. Příspěvek se zaměří na proces vzniku a zániku letišť jako součásti proměny industriální krajiny v závislosti na přírodních, technických a ekonomických faktorech posledních sta let.

Vzpomínky na krajinu – mezigenerační přístup k interpretaci hodnot krajiny

Ingr. Hana Vavrouchová, Ph.D.

Mendelova univerzita v Brně

Historickou krajinnou struktury lze rekonstruovat na základě celé řady grafických i textových podkladů, ty nám ale většinou zprostředkovávají jen představu o předchozí fyzické podobě krajiny. Neméně důležitý je ale i tzv. mentální rozměr změn v krajině, který je spojen s vnímáním krajiny jednotlivci, individuální interpretací hodnot a osobními vzpomínkami na předchozí podobu konkrétního území a na příběhy spojené s tímto prostorem. Tento typ místních znalostí, který mizí s odchodem starší generace, často zůstává zcela mimo jakékoliv odborné interpretace změn v krajině, a i mimo znalosti sdílené komunitou. Na Mendelově univerzitě v Brně proběhl v zimním semestru 2024 pilotní program mezigeneračního učení zaměřený na sdílení vzpomínek starší generace na podobu a postupné proměny konkrétního území (studentů U3V) se studenty denního studia. Výstupem společné práce jsou tzv. moderní kroniky obce, které trvale zaznamenávají tento typ místních znalostí, a zprostředkovává je navenek.

Zaniklá jazyková krajina – metodologie výzkumu toponym

Mgr. Katarzyna Jonkisz

Ostravská univerzita, Katedra českého jazyka

Tématem příspěvku je metodologie výzkumu jazykové krajiny zaniklých obcí se zřetelem ke zkoumání vlastních jmen, především toponym. V rámci příspěvku budou představeny možnosti rekonstrukce jazykové krajiny (zejména využití obrazových pramenů), ale i omezení, která mohou takový výzkum ohraničovat (např. nedostatek historických záznamů). Součástí prezentace bude také případová studie – pokus o rekonstrukci a diachronní analýzu jazykové krajiny konkrétní lokality, a to Karvinné (dnes městská část Karviná-Doly), která zanikla v důsledku těžby uhlí v 2. polovině 20. století.